วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ปีที่ 21 ฉบับที่ 94 กรกฎาคม – กันยายน 2567
Journal of Graduate School Sakon Nakhon Rajabhat University 21(94) July - September 2024

บทวิพากษ์และทางเลือกอุดมการณ์การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก

THE CRITIQUE AND ALTERNATIVE IDEOLOGY TOWARD THE EASTERN ECONOMIC CORRIDOR (EEC) DEVELOPMENT

มนัส พัฒนผล[1,*] ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์[2] และ จำลอง แสนเสนาะ[2]
Manas Phattanapol[1,*], Chaiyon Praditsil[2] and Chamlong Sansanoh[2]
[1]สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จันทบุรี 22000
[2]คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี จันทบุรี 22000
[1]Program in Interdisciplinarity of Sustainable Development, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rambhai Barni Rajabhat University, Chanthaburi 22000, Thailand
[2]Faculty of Humanities and Social Sciences, Rambhai Barni Rajabhat University, Chanthaburi 22000, Thailand
Corresponding Author: Email: mhatoo_13@hotmail.com

รับบทความ 23 ธันวาคม 2566 แก้ไขบทความ 5 มีนาคม 2567 ตอบรับบทความ 13 มีนาคม 2567 เผยแพร่บทความ ตุลาคม 2567

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิพากษ์อุดมการณ์การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก และเสนอแนะอุดมการณ์ทางเลือกเพื่อสร้างความยั่งยืนของการพัฒนาภาคตะวันออก วิธีวิทยาการวิจัย ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพแนวสหวิทยาการแบบข้ามพ้นสาขา โดยเน้นวิธีวิทยาการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ วิธีดำเนินการวิจัยอาศัยการศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ผลการวิจัย 1) การวิพากษ์อุดมการณ์การพัฒนาการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก พบว่า เสรีนิยมใหม่ในฐานะอุดมการณ์ภายนอกมีบทบาทจำกัดในการพัฒนาการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ขณะเดียวกัน ข้อวิพากษ์อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่กับการพัฒนาการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก พบว่า มีเบื้องหลังการทำงานที่มุ่งตอบสนองการพัฒนาระบบทุนนิยมผ่านการให้ความชอบธรรมในการผลิตซ้ำระบบทุนนิยม โดยมีเป้าหมายเพื่อการสะสมทุนและสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นการพัฒนาที่มีลักษณะของความเหลื่อมล้ำมุ่งกระจายผลประโยชน์ให้กับชนชั้นนำกลุ่มน้อยที่เป็นกลุ่มทุนหลักจตุภาคี ขณะที่ ชาวบ้านซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่เป็นผู้เสียประโยชน์จากการพัฒนา 2) ข้อเสนอแนะอุดมการณ์ทางเลือกเพื่อสร้างความยั่งยืนของการพัฒนาภาคตะวันออก พบว่า อุดมการณ์และยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เอื้อประโยชน์ให้กับประชาชนและชุมชนท้องถิ่น ได้แก่ อุดมการณ์ชุมชนนิยมเชิงนิเวศสังคมและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นความยุติธรรมเชิงนิเวศ ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นความเท่าเทียมในการกระจายผลการพัฒนา ยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยการเสริมพลังชุมชน ซึ่งอุดมการณ์และยุทธศาสตร์การพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวนี้ จะเป็นการพัฒนาแบบคู่ขนานไปกับการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก

คำสำคัญ: การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์, ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก, อุดมการณ์การพัฒนา

ABSTRACT

The objectives of this research were to 1) critique the ideologies of the Eastern Economic Corridor (EEC) development, and propose alternative ideologies for building sustainable development in the Eastern Region. The research methodology was based on a qualitative and interdisciplinary approach and critical discourse analysis method. Data collection was derived from document inquiries and in–depth interviews.

The research findings were as follows: 1) The critique of the ideologies regarding the EEC development found that neoliberalism, as an external ideology, played a limited role in the EEC development process; on the other hand, applying a neoliberal critique to the ideologies showed that the project was primarily focused on capitalist development. This involved legitimizing capitalism–based reproduction through capital accumulation

and economic growth, which often benefited a minority group of elites within a quadruple system. Consequently, this approach contributed to economic inequality, with negative impacts and disadvantages of capitalism affecting a much larger number of people in the society; and 2) Recommendations for alternative ideologies to support sustainable development in the Eastern Region suggest that the ideologies and developmental strategies benefiting public and local communities include social– ecological communitarianism and developmental strategies emphasizing community participation, ecological justice, equality of outcomes, and community empowerment, all of which could serve as guidelines for the EEC development.

Keywords: Critical Discourse Analysis, Eastern Economic Corridor, Developmental Ideology

บทนำ

การพัฒนาให้ทันสมัย (Modernization) เริ่มก่อตัวและมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศไทยนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง หลังการยึดอำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาภายใต้การอุปถัมภ์จากสหรัฐเมริกาและการชี้นำของธนาคารโลก ส่งผลให้เศรษฐกิจและสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปในแนวทางทุนนิยมอุตสาหกรรมมากยิ่งขึ้น (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2563, หน้า 197; วิทยากร เชียงกูล, 2548, หน้า 25–28 ; ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2527, หน้า 196) สามารถแบ่งยุคการพัฒนาได้ดังนี้

ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมของไทย ช่วง พ.ศ. 2503–2524 เป็นยุคของการเริ่มต้นใช้อุตสาหกรรมที่เป็นตัวจักรสำคัญของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ เป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า เพื่อตอบสนองต่อความต้องการภายในประเทศ โดยมุ่งเน้นทฤษฎีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Growth Theory) ภายใต้ฐานคิดความเชื่อที่ว่า หากมีการเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ประชาชน จะสามารถนำไปสู่การพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองและตัวบุคคลได้โดยธรรมชาติ สำหรับการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ดังกล่าว มีการเริ่มต้นในพื้นที่จังหวัดสมุทรปราการ ด้วยการผลิตประเภทอุตสาหกรรมขนาดเบา เช่น โรงงานทอผ้า โรงงานฟอกหนัง เป็นต้น ซึ่งรัฐเข้ามาคุ้มครองโดยการใช้นโยบายทดแทนทางภาษีอากรด้วยการควบคุมการนำเข้าจากต่างประเทศ ผลจากการดำเนินการดังกล่าว ได้เกิดข้อจำกัดของตลาด คือ มีจุดอ่อนตรงที่ตลาดภายในประเทศไทยคับแคบมากเกินไป ยังผลทำให้ในเวลาต่อมาเกิดปัญหาการขาดทุนจากการนำเข้าเครื่องจักรกลและวัตถุดิบที่นำมาใช้ในการผลิต รวมถึงปัญหาการกระจุกตัว การเกิดชุมชนแออัด และการกระจายรายได้ (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวน, 2549, หน้า 22–23)

จากข้อจำกัดของการพัฒนาดังกล่าวข้างต้น ในปี พ.ศ.2525 จึงเกิดแนวคิดการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกขึ้นมาในภาคตะวันออก โดยมีเป้าประสงค์ในการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรมไปยังต่างประเทศ ซึ่งรัฐเองพยายามกำหนดนโยบายต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือสนับสนุนในรูปแบบเชิงนโยบาย กรณีดังกล่าวนี้ สามารถสะท้อนให้เห็นเป็นรูปธรรมได้จากโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออกหรืออีสเทิร์นซีบอร์ด (Eastern Seaboard: ESB) ที่เกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ได้ประกาศนโยบายเพิ่มสิทธิประโยชน์ให้แก่สินค้าอุตสาหกรรมหลายประการ เช่น การยกเลิกภาษีนำเข้าวัตถุดิบ การนำแรงงานต่างชาติเข้ามาทำงานในสถานประกอบการ การโอนเงินผลกำไรออกนอกประเทศ และการอนุญาตให้บริษัทมีที่ดินเป็นของตนเอง เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว ยังมีการกำหนดเป้าหมายให้ประเทศไทยเป็นประเทศกึ่งอุตสาหกรรมในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 และเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 ควบคู่ไปกับการวางบทบาทให้พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกเป็นฐานอุตสาหกรรมใหม่ของประเทศ เนื่องจากเมื่อพิจารณาภาพรวมทางภูมินิเวศของภาคตะวันออกแล้ว จะ พบว่า เป็นพื้นที่ที่มีข้อได้เปรียบด้านทรัพยากรธรรมชาติและโครงสร้างพื้นฐาน (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวน, 2549, หน้า 23; สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2526, หน้า 11–12) ทั้งนี้ การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกในภาคตะวันออกในโครงการอีสเทิร์นซีบอร์ด ได้แบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือระยะที่ 1 เริ่มจากปี พ.ศ. 2525–2537 มีเป้าหมายการดำเนินการในพื้นที่จังหวัดชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทราส่วนระยะที่ 2 เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538–2548 เป็นการขยายผลเชิงปริมาณของพื้นที่ดำเนินการให้มากยิ่งขึ้น โดยความพยายามขยายพื้นที่ให้เต็มทั้ง 8 จังหวัดในภาคตะวันออก (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวน, 2549, หน้า 24–25; ชัยณรงค์ เครือนวน, 2550)

โครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) เป็นโครงการพัฒนาต่อยอดจากโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก (ESB) มีชื่อเรียกเป็นทางการตามกฎหมายว่า “เขตพัฒนาพิเศษภาค

ตะวันออก” เป็นนโยบายหลักของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ที่กำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ที่มุ่งไปสู่เป้าหมายให้ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน เพื่อก้าวสู่ประเทศพัฒนาแล้ว (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์, ชัยณรงค์ เครือนวน และจิตรา สมบัติรัตนานันท์, 2564, หน้า 3) ขณะเดียวกัน โครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันนออก ได้กำหนดบทบาทให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจชั้นนำเพื่อรองรับอุตสาหกรรมเป้าหมาย ยกระดับการแข่งขันและยกระดับคุณภาพของประเทศในทุกภาคส่วน ตลอดจนพัฒนาประเทศสู่การเป็นประเทศที่มีรายได้สูงภายใต้ยุทธศาสตร์ “ประเทศไทย 4.0” ให้เป็นตัวขับเคลื่อนการพัฒนา ซึ่งจะช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของภาคการผลิตและภาคบริการ บนฐานของเทคโนโลยีสมัยใหม่และนวัตกรรม โดยเน้นการพัฒนาใน 12 อุตสาหกรรมเป้าหมาย ทั้งนี้ ยังคงมุ่งเน้นการพัฒนาเชิงพื้นที่ใน 3 จังหวัดภาคตะวันออก ได้แก่ ระยอง ชลบุรี และฉะเชิงเทรา ซึ่งแผนการพัฒนาจะให้ความสำคัญในการพัฒนาพื้นที่ทั้งทางกายภาพและทางสังคม เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ความเป็นมาของอีอีซี, 2564)

กล่าวได้ว่า โครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก เปรียบเสมือนตัวจักรใหม่ (New Engine of Growth) ในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีการคาดการณ์จากกลไกรัฐว่าหากสามารถขับเคลื่อนโครงการฯ ได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2561–2580 อัตราการขยายตัวของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศจะเติบโตเฉลี่ยร้อยละ 5.04 ต่อปี และอัตราการขยายตัวของผลิตภัณฑ์มวลรวมของพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จะเติบโตเฉลี่ยร้อยละ 6.30 ต่อปี ขณะเดียวกัน จะมีการจ้างงานเพิ่มขึ้น 1.3 ล้านคน (ชัยณรงค์ เครือนวน และพิมพ์ประไพ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2564, หน้า 91)

กล่าวโดยสรุปแล้ว แนวคิดของการพัฒนานับตั้งแต่โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก จนกระทั่งถึงโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกนั้น ยังคงสะท้อนแนวคิดบนพื้นฐานของการพัฒนากระแสหลักภายใต้ยุทธศาสตร์การสร้างเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Growth Strategy) ด้วยการรับเอาอุดมการณ์แห่งความเจริญก้าวหน้าเข้ามาพร้อมกับสร้างสมการที่เรียกว่า การพัฒนาคือความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2541, หน้า 37) กล่าวได้ว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้น เป็นยุทธศาสตร์ที่มุ่งตอบสนองพัฒนาการของระบบทุนนิยมไทยมาโดยตลอด และเพื่อสนับสนุนพัฒนาการของระบบทุนนิยมไทย รัฐจึงต้องใช้อุดมการณ์การพัฒนาเพื่อสร้างวาทกรรมการพัฒนาที่จะนำไปสู่การสร้างความชอบธรรมให้แก่ผู้นำรัฐ (Legitimacy) ตลอดจนถึงการทำให้สังคมยอมรับระบบที่ดำรงอยู่ (Legitimation)

จากการสำรวจองค์ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาอุดมการณ์การพัฒนา ผู้วิจัย พบว่า ยังไม่มีงานวิจัยเกี่ยวกับการศึกษาอุดมการณ์แนววิพากษ์ ซึ่งการศึกษาอุดมการณ์แนววิพากษ์จะช่วยสร้างพรมแดนความรู้ใหม่และชี้ให้เห็นถึงอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังวาทกรรมการพัฒนา ดังนั้น ผู้วิจัย จึงต้องการจะศึกษาว่า **“อุดมการณ์การพัฒนาที่อยู่เบื้องหลังระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกคืออะไรและมีบทบาทอย่างไร”** นอกจากนี้ ยังต้องการที่จะวิพากษ์อุดมการณ์การพัฒนาของระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกว่าโดยเบื้องหลังแล้วเป็นอุดมการณ์ที่ยังตอบสนองพัฒนาการของระบบทุนนิยมไทยอย่างไร หลังจากนั้น จะนำเสนออุดมการณ์การพัฒนาทางเลือกอื่น ที่จะเป็นประโยชน์ต่อประชาชนส่วนใหญ่และสร้างความยั่งยืนให้กับการพัฒนาภาคตะวันออกในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิพากษ์อุดมการณ์การพัฒนาของระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก
2. เพื่อเสนอแนะอุดมการณ์ทางเลือกเพื่อสร้างความยั่งยืนของการพัฒนาภาคตะวันออก

นิยามศัพท์เฉพาะ

บทวิพากษ์ หมายถึง ข้อเสนอในเชิงวิจารณญาณเพื่อวิเคราะห์เบื้องหลังของอุดมการณ์หลักทางสังคมเพื่อมุ่งสลายมายาคติของอุดมการณ์หลัก และสร้างจิตสำนึกทางอุดมการณ์ใหม่ อันจะนำไปสู่การวางยุทธศาสตร์เพื่อการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น

ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) หมายถึง พื้นที่ในเขตจังหวัดชลบุรี ระยองและฉะเชิงเทรา ที่รัฐกำหนดขึ้นให้เป็นพื้นที่การพัฒนาโดยการใช้อำนาจพิเศษนอกเหนือจากอำนาจตามระบบกฎหมายปกติ ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ตามความหมายนี้มีชื่อเรียกในทางกฎหมายว่า เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก

อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ หมายถึง ระบบคิดที่ให้ความสำคัญกับตลาดเป็นกลไกหลักในการที่จะตอบโจทย์ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมทั้งหมด โดยอาศัยมาตรการ นโยบายที่สำคัญ คือ การแปรรูปให้เป็นเอกชน (Privatization) การผ่อนคลายกฎระเบียบ (Deregulation) การลดบทบาทภาครัฐในทางเศรษฐกิจ ด้วยการให้เสรีภาพในการแข่งขันของปัจเจกชน (Liberalization) การลดภาษีให้เอกชนแข่งขันได้

การผ่อนคลายกฎ ระเบียบ (Deregulation) หมายถึง การลดบทบาทภาครัฐในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการดำเนินงาน หรือการยกเลิก/ละเว้นกฎหมายที่เป็นอุปสรรคต่อการทำงานของระบบตลาด

ทุนข้ามชาติ หมายถึง การเข้าลงทุนของบริษัทหรือนักลงทุนต่างชาติ ในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ทั้งที่เป็นการร่วมลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานและการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม

อุดมการณ์ชุมชนนิยมเชิงนิเวศสังคม (Ideology of Social Ecological Communitarianism) หมายถึง อุดมการณ์การพัฒนาที่เอาชุมชนเป็นตัวตั้งในการขับเคลื่อนการพัฒนา โดยให้ความสำคัญต่อยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นความยุติธรรมเชิงนิเวศ ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นความเท่าเทียมในการกระจายผลการพัฒนา และยุทธศาสตร์การเสริมพลังของขุมชน

ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน (Community Participation) หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เกี่ยวกับมาตรการหรือนโยบายการพัฒนา

ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นความยุติธรรมเชิงนิเวศ (Ecological Justice) หมายถึง ยุทธศาสตร์ที่มองว่าสิ่งมีชีวิตทุกสายพันธุ์ ไม่ใช่เฉพาะมนุษย์เท่านั้นต่างก็มีสิทธิ์ที่จะเข้าถึงสิ่งจำเป็นในชีวิตและความสุขอย่างยุติธรรม

ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นความเท่าเทียมในการกระจายผลการพัฒนา (Equality of Outcome) หมายถึง การแบ่งปันผลประโยชน์จากการพัฒนาในระหว่างกลุ่มคนและชนชั้นอย่างเสมอภาคกัน

ยุทธศาสตร์การเสริมพลังของขุมชน (Community Empowerment) หมายถึง หมายถึงกระบวนการการสร้าง ความเข้มแข็งให้กับชุมชนเพื่อเป็นศักยภาพที่จะใช้ในการพัฒนาที่ถือเอาชุมชนเป็นตัวตั้ง

หลักการ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การสำรวจองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี ที่นำมาใช้ในการศึกษานี้ ผู้วิจัยได้สำรวจแนวคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์การพัฒนา คือ อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการพัฒนา/การพัฒนากระแสหลักที่มุ่งเน้นการพัฒนาให้ทันสมัย (Modernization) แนวคิดเกี่ยวกับวาทกรรมและวาทกรรมการพัฒนา (Development Discourse) แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวนิเวศวิทยาสังคม (Social Ecology) ดังมีรายละเอียด ดังนี้

Harvey ให้ทัศนะว่า เสรีนิยมใหม่ คือ โครงการทางการเมืองเพื่อกำหนดเงื่อนไขการสะสมทุนใหม่และฟื้นคืนอำนาจให้กับชนชั้นนำทางเศรษฐกิจ หรือกรอบคิดเชิงวาทกรรมที่ทำให้การแสวงหาผลประโยชน์ของชนชั้นนายทุนถูกต้องชอบธรรม (เคฮิลล์, คูเปอร์, โกนิงส์ และพริมโรส, 2563 หน้า 19) โดย Harvey ได้อธิบายสรุปแนวคิดเสรีนิยมใหม่ว่า เป็นการสะสมทุนโดยผ่านการยึดทรัพย์ (Accumulation by Dispossession) ภายใต้โครงสร้างเสรีนิยมใหม่ มีลักษณะสำคัญสี่ประการ คือ 1) การทำให้ทรัพย์สินของรัฐเป็นของเอกชน (Privatization) 2) การจัดการเศรษฐกิจเชิงรัฐวานิช (Financialization and Economic Speculation) 3) การฉวยใช้โดยการใช้วิกฤต (Manipulation of Crisis) 4) การกระจายความมั่งคั่งขึ้นบนมากกว่าลงล่าง (Upward Distribution) (Harvey, 2005 อ้างถึงใน รุ้งตะวัน อ่วมอินทร์, 2558, หน้า 5)

วีระยุทธ กาญจน์ชูฉัตร (2563, หน้า 115–117) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับเสรีนิยมใหม่ไว้ว่า เสรีนิยมใหม่เป็นแนวคิดที่จับเอาหลักเศรษฐศาสตร์ของสำนักออสเตรียมาผสมผสานกับสำนักนีโอคลาสสิค โดยมีคำจำกัดความอย่างกว้าง ๆ 2 มิติ คือ คือ มิติทางเศรษฐกิจ เป็นแนวคิดที่เชื่อว่ากลไกตลาดเป็นวิธีการจัดการระบบเศรษฐกิจที่ดีที่สุด (Market Primacy) ดังนั้น จึงสนับสนุนมาตรการการผ่อนคลายกฎระเบียบ เปิดเสรีการค้าและการลงทุน ตลอดจนการถ่านโอนกิจการให้เป็นของเอกชน สำหรับมิติทางการเมืองนั้นเป็นแนวคิดที่เน้นการออกแบบนโยบายให้ปลอดจากการเมือง (De–Politicization) ผ่านการถ่ายโอนกระบวนการจัดการนโยบายสาธารณะ

แนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาสังคม เป็นแนวคิดที่ได้รับการพัฒนาโดย Murray Bookchin (1921–2006) นักทฤษฎีสังคม แนวคิดนี้มีอิทธิพลต่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในช่วงทศวรรษ 1970 จุดเริ่มต้นของนิเวศวิทยาสังคม คือ ความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมอันเป็นพื้นฐานทางธรรมชาติของสังคมและการเมือง (Tokar, 2019, p. 308) ขณะเดียวกัน Chodorkoff (2020) ได้อธิบายว่า นิเวศวิทยาสังคม เป็นแนวคิดที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ของมนุษย์กับโลกธรรมชาติ โดยสำนักคิดแนวนิเวศสังคมจะมีมิติต่าง ๆ ที่เป็นเป็นนัยสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสิ่งแวดล้อม และมิติทางสังคม ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดต่าง ๆ ดังนี้ แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนนิยม (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2557; Etzion, 1995) แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน (Participatory Development) (Goulet, 1989; Prasad, 2017) แนวคิดเกี่ยวกับความยุติธรรมเชิงนิเวศ (Ecological Justice)

(Byrne, 2010) แนวคิดเกี่ยวกับความเท่าเทียมในการกระจายผลการพัฒนา (Equality of Outcome) (Mohamed Sheikh Elmi, 2022) และแนวคิดเกี่ยวกับการเสริมพลังของขุมชน (Community Empowerment) (Laverack, 2007)

ชัยณรงค์ เครือนวน (2563) ได้วิจัย เรื่อง การทบทวนและปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดระยอง : กรณีการปรับยุทธศาสตร์ การพัฒนาอุตสาหกรรมในเขตมาบตาพุด ผลการศึกษาชี้ว่ากระบวนทัศน์ของพันธมิตรชนชั้นนำ สามารถครองอำนาจนำ (Hegemony) เหนืออุดมการณ์และกระบวนทัศน์การพัฒนารูปแบบอื่น เนื่องจากพันธมิตรชนชั้นนำไทยสามารถแสวงหายุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์เพื่อผลิตซ้ำ สร้างความชอบธรรม และสร้างพลังอำนาจให้กับกระบวนการพัฒนากระแสหลักได้เสมอมา

ชัยณรงค์ เครือนวน และพิมพ์ประไพ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2564) ได้วิจัย เรื่อง เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการพัฒนา : ศึกษาการพัฒนาเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ผลการศึกษาชี้ว่าเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อการขับเคลื่อนเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกนั้น คือการมีอำนาจพิเศษของรัฐรวมศูนย์และการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ทุนนิยม

งานศึกษาของชัยณรงค์ เครือนวน (2563) และ ชัยณรงค์ เครือนวน และพิมพ์ประไพ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2564) ได้ชี้ให้เห็นถึงอุดมการณ์การพัฒนาตั้งแต่ยุคของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (ESB) สู่ยุคของการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) ซึ่งกระบวนการพัฒนาตกอยู่ภายใต้การครอบงำของพันธมิตรชนชั้นนำที่ยังคงผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ทุนนิยม แนวคิดดังกล่าวนี้มีผลสืบทอดต่ออุดมการณ์การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเนื่องจากเป็นโครงการต่อยอดจากโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการสำรวจองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับงานวิจัย สามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยใช้กรอบแนวคิดเสรีนิยมใหม่ แนวคิดไตรภาคีและโครงสร้างกลุ่มทุนสามขา (Evans, 1979; อะริกะ ซุเอะฮิโระ, 2565, หน้า 216–222) ดังนี้

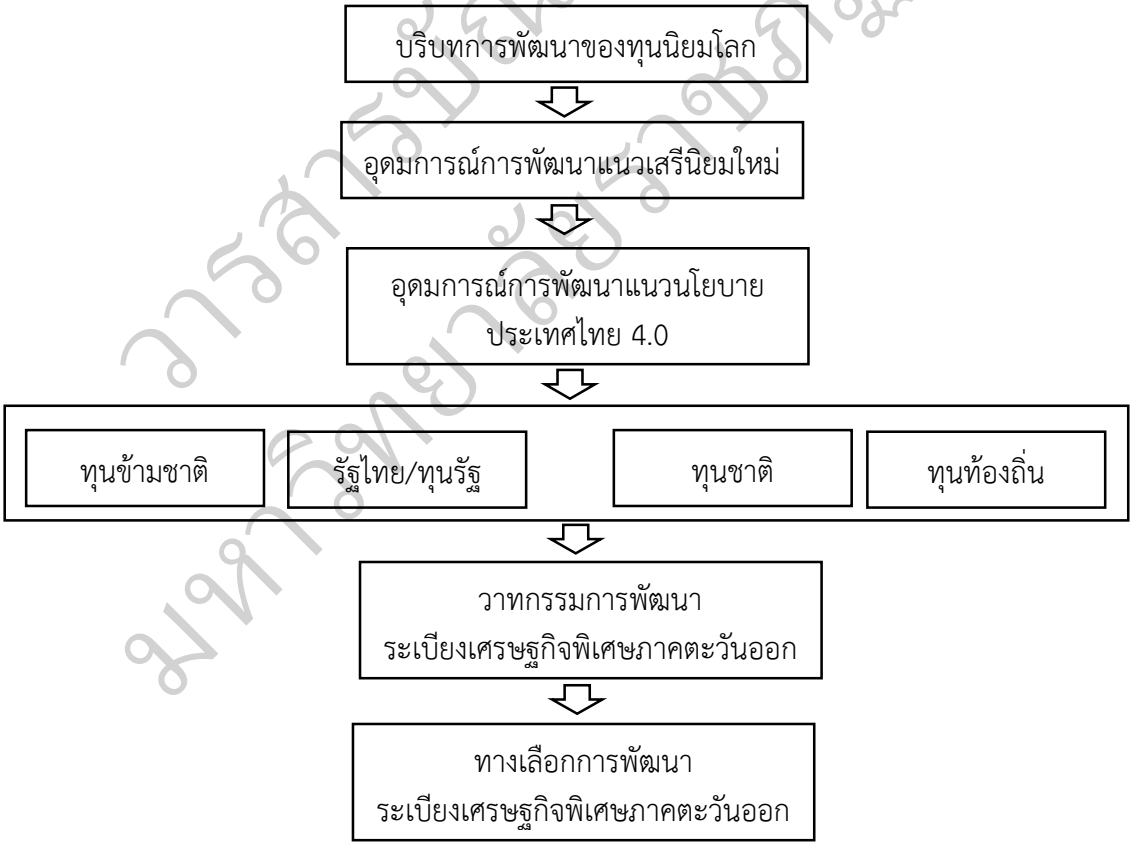

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีวิทยาการวิจัยเรื่อง บทวิพากษ์และทางเลือกอุดมการณ์การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (EEC) ผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพแนวสหวิทยาการแบบข้ามพ้นสาขา (Transdisciplinary) โดยเน้นวิธีวิทยาในการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis: CDA) ในฐานะที่เป็นภาคปฏิบัติของอุดมการณ์ ซึ่งมีกระบวนการวิเคราะห์วาทกรรมวิพากษ์ ดังนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์, 2559, หน้า 244–245)

1. วาทกรรมเป็นการใช้ภาษาพูดและเขียนในฐานะที่เป็นรูปแบบของการปฏิบัติการทางสังคม (Discourse as a Form of Social Practice) ส่วนการวิเคราะห์วาทกรรม ในงานวิจัยนี้จะเชื่อมโยงกับบริบทในเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม และตีความในบริบทในทางประวัติศาสตร์เพื่อให้เห็นความเป็นมาหรือความเชื่อมโยงของวาทกรรมและปฏิบัติการทางวาทกรรมที่ดำรงอยู่ในสังคม

2. การให้ความสำคัญเกี่ยวกับอุดมการณ์ (Ideology) ในงานวิจัยนี้ มองวาทกรรมในฐานะที่เป็นภาพสะท้อนของอุดมการณ์หรือเป็นภาคปฏิบัติการของอุดมการณ์ ดังนั้น เป้าหมายของการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ก็คือการสลายมายาภาพ (Demystify) หรือเพื่อถอดรหัสให้เห็นถึงอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังวาทกรรม (Deciphering Ideologies)

3. มองปฏิสัมพันธ์ระหว่างภาษา (Language) กับอำนาจ (Power) ภายใต้พื้นฐานความเชื่อที่ว่าภาษาไม่มีอำนาจในตัวมันเอง ในทางกลับกันภาษาถูกสร้างขึ้นจากผู้มีอำนาจ โดยผู้มีอำนาจได้พยายามสถาปนาอำนาจผ่านการใช้ภาษาเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับตนเอง ซึ่งส่งผลต่อปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมที่ไม่เท่าเทียม (Inequalities) ผลก็คือเกิดความแตกต่างในชีวิตทางสังคม ภาษาจึงเป็นเสมือนตัวกลางที่สร้างหรือทำให้เกิดความแตกต่างทางอำนาจระหว่างกลุ่มคนและชนชั้นทางสังคม

4. ภายใต้ปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียม ในงานวิจัยนี้การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์เป็นการให้ความสำคัญกับความไม่เท่าเทียมของกลุ่มคนและชนชั้นทางสังคม รวมถึงกระบวนการสร้างความชอบธรรม (Legitimized) ให้เกิดขึ้นในสังคม

การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้รูปแบบ ดังนี้

1. การศึกษาจากเอกสาร ประกอบด้วย เอกสารชั้นต้น ซึ่งเป็นข้อมูลที่ยังมิได้ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์ เช่น เอกสารทางราชการ หนังสือพิมพ์ อินเตอร์เน็ต เป็นต้น และเอกสารชั้นรอง ซึ่งเป็นเอกสารที่มีการวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว เช่น กฎหมาย กฎระเบียบ คำสั่ง งานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความทางวิชาการ เป็นต้น

2. การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In–depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลในพื้นที่จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคประชาชน โดยกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ผู้วิจัยใช้แนวคิดการเลือกตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposing Sampling)

สำหรับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ประกอบด้วย กลุ่มการเมืองระดับชาติและระดับท้องถิ่น กลุ่มข้าราชการประจำ (สำนักงาน EEC) ภาคประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการพัฒนา กลุ่มธุรกิจที่เกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก โดยผู้ให้ข้อมูลหลักทุกกลุ่ม ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง ซึ่งเป็นการเลือกที่ตั้งอยู่บนวัตถุประสงค์ที่เฉพาะเจาะจง โดยตรรกะในการเลือกเป็นการเลือกตัวอย่างในการศึกษาที่สอดคล้องในการได้ข้อมูลมากที่สุด (Information Richness)

การตรวจสอบข้อมูล ใช้หลักการตรวจสอบแบบหลากหลาย (Triangulation) โดยการตรวจสอบจากผู้ให้ข้อมูลที่มีจุดยืนต่างกัน และตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน โดยใช้ข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ มาทำการเปรียบเทียบเพื่อตรวจสอบความถูกต้องว่ามีความเหมือนหรือต่างกันมากน้อยเพียงใด

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพ ด้วยการวิเคราะห์เชิงพรรณนาตามข้อมูลที่ได้จากข้อค้นพบในการวิจัย โดยอาศัยกรอบการวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวประวัติศาสตร์ และการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (CDA)

ผลการวิจัยและการอภิปรายผล

1. ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เป็นการวิพากษ์อุดมการณ์การพัฒนาในฐานะที่เป็นระบบคิดที่ผลักดันให้เกิดการพัฒนา ผู้วิจัยได้ทำการวิพากษ์ผ่านวาทกรรมการพัฒนาในฐานะที่เป็นภาคปฏิบัติการของอุดมการณ์ที่เกี่ยวกับระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก โดยค้นพบเกี่ยวกับบทบาทของอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) ในสังคมไทย และข้อวิพากษ์อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่กับการพัฒนาการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ดังนี้

อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่มีบทบาทในการช่วยการผ่อนคลายหรือลดการควบคุมการกำกับ ดูแลกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อสร้างแรงจูงใจให้เกิดการลงทุน ทั้งในเรื่องของการผ่อนคลาย กฎ ระเบียบ (Deregulation) ที่กีดขวางการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศ รวมถึงการปรับปรุงกฎหมาย ตลอดจนนโยบายส่งเสริมการลงทุน คือ 1) การตรากฎหมายขึ้นใหม่ โดยอาศัยอำนาจพิเศษ คืออำนาจของคณะรัฐประหาร เช่น การใช้มาตรา 44 ในการออกคำสั่ง คสช. ที่ 2/2560 เรื่อง การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก เป็นต้น 2) การละเว้นกฎหมายปกติ ตามพ.ร.บ.เขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก พ.ศ. 2561 จำนวนหลายฉบับ 3) การให้เอกชนมาร่วมลงทุนในกิจการของรัฐ (Public–Private Partnership: PPP) เพื่อลดภาระการลงทุนของภาครัฐในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และเพิ่มประสิทธิภาพการลงทุนและการบริหารจัดการ การถ่ายทอดความรู้และเทคโนโลยี ตลอดจนขยายขอบเขตและเพิ่มคุณภาพการให้บริการสาธารณะ

อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ ภายใต้รัฐอำนาจนิยมของไทยที่ยังมีบทบาทสำคัญ คือ การสร้างความชอบธรรม (Legitimation) ให้แก่การพัฒนาทุนนิยมและระบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ด้วยการสนับสนุนกระบวนการสะสมทุน (Capital Accumulation) ในรูปของการสร้างความเติบโต (GDP) และการสนับสนุนความเหลื่อมล้ำในการพัฒนาที่เอื้อประโยชน์ให้แก่พันธมิตรจตุภาคีชนชั้น–นำเป็นสำคัญ สามารถสรุปบทบาทการพัฒนาและความเหลื่อมล้ำในการพัฒนา ดังนี้

1) อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ สนับสนุนการสะสมทุนในประเทศไทย โดยแสดงให้เห็นได้จากการมีเป้าหมายในการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกที่มุ่งสร้างการเติบโตของ GDP ซึ่งการคาดการณ์จากกลไกรัฐระบุว่าหากสามารถขับเคลื่อนโครงการฯ ได้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2561–2580 GDP ของประเทศไทยจะเติบโตร้อยละ 5.04 และของระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกจะเติบโตร้อยละ 6.30 (ชัยณรงค์ เครือนวน และพิมพ์ประไพ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, 2564, หน้า 91) อย่างไรก็ดี ตามแผนการลงทุนระยะแรกของระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก พ.ศ. 2561–2565 มีตัวเลขการเติบโตของ GDP ในปี 2565 ร้อยละ 3.3 (เศรษฐกิจไทย) และร้อยละ 4.0 (เศรษฐกิจ EEC) ซึ่งจะ พบว่า การเติบโตต่ำกว่าที่คาดการณ์ไว้ ทั้งนี้ การเติบโตของ GDP ในส่วนของระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก จะอาศัยการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานและการลงทุนใน 12 อุตสาหกรรมเป้าหมายเป็นหลัก (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (สกพอ.), 2565, รายงานเศรษฐกิจรายไตรมาส)

2) กระบวนการสะสมทุน มีการพัฒนาแบบเหลื่อมล้ำโดยเอื้อประโยชน์แก่พันธมิตรจตุภาคีของกลุ่มทุนหลัก 4 กลุ่ม คือ

(1) กลุ่มทุนรัฐ ได้แก่ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) เป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญที่เข้าไปร่วมลงทุน (Public Private Partnership : PPP) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก และการร่วมลงทุนในกิจการอุตสาหกรรมอื่น ๆ ผ่านบริษัทลูกหรือบริษัทในเครือหลายบริษัท เช่น การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน มีบริษัท PTT Tank Terminal จำกัด ที่เข้าไปร่วมทุนในโครงการพัฒนาท่าเรือแหลมฉบังระยะ 3 และท่าเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุดระยะ 3 เป็นต้น (บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน), 2565) หรือการลงทุนในกิจการอุตสาหกรรม เช่น ธุรกิจอุตสาหกรรมยานยนต์ไฟฟ้าแบบครบวงจร (EV Value Chain) (บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน), 2564) และ Battery Value Chain ที่สามารถเชื่อมโยงกับธุรกิจ EV เป็นต้น (ชลัช บุญหลาย, สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2565)

(2) กลุ่มทุนชาติ เป็นกลุ่มทุนขนาดใหญ่ภายในประเทศ ประกอบด้วยกลุ่มทุนที่มาร่วมลงทุน (PPP) ในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก และกลุ่มทุนที่เป็นเจ้าของหรือเป็นผู้พัฒนากิจการอุตสาหกรรม รวมถึงเป็นเจ้าของนิคมอุตสาหกรรม การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน เช่น กลุ่มกิจการร่วมค้า บริษัท เจริญโภคภัณฑ์โฮลดิ้ง จำกัด และพันธมิตร ร่วมทุนในโครงการรถไฟความเร็วสูงเชื่อม 3 สนามบิน (บริษัท เครือเจริญโภคภัณฑ์ จำกัด, 2562) และ บริษัท กัลฟ์ เอ็นเนอร์จี ดีเวลลอปเมนท์ จำกัด (มหาชน) (GULF) ในโครงการพัฒนาท่าเรืออุตสาหกรรมมาบตาพุดระยะที่ 3 และแหลมฉบังระยะ 3 (ร่วมทุนกับ PTT Tank Terminal) เป็นต้น สำหรับในกิจการอุตสาหกรรม กลุ่มทุน CP ได้ร่วมทุน (จีน) ในนิคมอุตสาหกรรมซีพีจีซี จังหวัดระยอง (เครือเจริญโภคภัณฑ์ We are CP, 2563) และกลุ่มทุนบริษัท พลังงานบริสุทธิ์ จำกัด (มหาชน) ที่เข้ามาพัฒนาโครงการนิคมอุตสาหกรรมฉะเชิงเทรา บลูเทค ซิตี้ เป็นต้น (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์, ชัยณรงค์ เครือนวน และจิตรา สมบัติรัตนานันท์, 2566, หน้า 257)

(3) กลุ่มทุนข้ามชาติ ประกอบด้วยกลุ่มทุนที่มาร่วมลงทุน (PPP) การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกและในกิจการอุตสาหกรรม รวมถึงเป็นเจ้าของนิคมอุตสาหกรรม เช่น (ทุนจีน) China Railway Construction Corporation ร่วมทุน (PPP) ในโครงการรถไฟความเร็วสูงเชื่อม 3 สนามบิน (บริษัท เครือเจริญโภคภัณฑ์ จำกัด, 2562) และบริษัท กว่างซี คอนสตรัคชั่น เอ็นจิเนียริ่งกรุ๊ป ยีอาน ร่วมทุนในนิคม อุตสาหกรรมซีพีจีซี จังหวัดระยอง (เครือเจริญโภค

ภัณฑ์ We are CP, 2563) เป็นต้น เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีทุนข้ามชาติอื่น ๆ ที่เข้ามาลงทุนในกิจการอุตสาหกรรม เช่น ญี่ปุ่น ไต้หวัน สิงคโปร์ ฮ่องกง เป็นต้น (กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2564)

4) กลุ่มทุนท้องถิ่น เปรียบเสมือนผู้สนับสนุนรัฐบาลและกลไกรัฐส่วนกลางในการขับเคลื่อนพื้นที่ โดยรัฐได้สร้างพันธมิตรทางการเมืองกับกลุ่มทุนท้องถิ่นที่มีอำนาจ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในรูปแบบเชิงอิทธิพลที่เรียกว่า “บ้านใหญ่” ในพื้นที่ 3 จังหวัด ของระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ซึ่งชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์, ชัยณรงค์ เครือนวน และจิตรา สมบัติรัตนานันท์ (2566, หน้า 257–258) ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของกลุ่มทุนท้องถิ่นได้จากการที่กลุ่มทุนเหล่านี้ดำรงตำแหน่งผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดชลบุรีและระยอง แล้วพยายยามใช้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสนับสนุนการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก

กลุ่มทุนหลักจตุภาคีทั้ง 4 ประเภทดังกล่าว ถือว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในการพัฒนาและขับเคลื่อน EEC เพื่อสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจ และเป็นพันธมิตรชนชั้นนำจตุภาคีที่เป็นคนกลุ่มน้อยที่ได้ผลประโยชน์จากการพัฒนา ในขณะเดียวกัน จะพบว่าประชาชนท้องถิ่นในเขต EEC กลับไม่ได้ผลประโยชน์จากการพัฒนา ดังนั้น จึงเกิดกระแสการต่อต้าน EEC โดยเฉพาะตั้งแต่การจัดระบบที่ดินในเขต EEC (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์, ชัยณรงค์ เครือนวน และจิตรา สมบัติรัตนานันท์, 2564; สรายุทธ สนรักษา, สัมภาษณ์ 13 สิงหาคม 2565)

ตัวอย่างของความเหลื่อมดังปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน คือ การจัดระบบที่ดินสำหรับการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก โดยจะ พบว่า การพัฒนาได้เอื้อประโยชน์ให้กับพันธมิตรจตุภาคีชนชั้นนำดังได้กล่าวแล้ว ได้นำมาสู่ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่การพัฒนา โดยผลพวงของการพัฒนาเกิดความเหลื่อมล้ำที่มุ่งกระจายผลประโยชน์ให้กับชนชั้นนำกลุ่มน้อย ขณะที่ ชาวบ้านซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่เป็นผู้เสียประโยชน์จากการพัฒนา (Zero Sum Game) ผลกระทบจากการจัดระบบที่ดินในพื้นที่การพัฒนานั้น สามารถสะท้อนให้เห็นเป็นตัวอย่างได้จาก การกีดกันที่ดินและพรากสิทธิ์ในที่ดินทำกินของประชาชน ส่งผลต่อภาวะล่มสลายในอาชีพเกษตรกรรม เป็นต้น เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ประโยชน์จากที่ดิน (ตามประกาศผังเมืองใหม่) เพื่อรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรม (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์, ชัยณรงค์ เครือนวน และจิตรา สมบัติรัตนานันท์, 2566, หน้า 261–271)

2. ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 สามารถสรุปได้ว่า ข้อเสนอแนะทางเลือกอุดมการณ์ใหม่เพื่อสร้างความยั่งยืนของการพัฒนาภาคตะวันออก คือ อุดมการณ์ชุมชนนิยมเชิงนิเวศสังคม (Social Ecological Communitarianism) และยุทธศาสตร์การพัฒนาเพื่อเป็นพลังการขับเคลื่อนให้เกิดความยั่งยืน อันเป็นทางเลือกหนึ่งของสังคมไทยซึ่งมีขอบข่ายการวิเคราะห์ที่กว้างขวางทั้งในเรื่องของสถาบัน การเมือง เศรษฐกิจสังคม และปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นอุดมการณ์การพัฒนาที่ต้องการมุ่งเน้นความยั่งยืนทางนิเวศกับความยุติธรรมทางสังคม การประยุกต์ใช้แนวคิดนิเวศวิทยาสังคมในเชิงปฏิบัติ (Praxis) ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนา รวมถึงยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนของประชาชนในภาคตะวันออก ประกอบด้วย 4 แนวทาง ดังนี้

1) ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน (Community Participation) เนื่องจากกระบวนการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก เกิดจากใช้อำนาจพิเศษของรัฐอำนาจนิยมเพื่อเร่งรัดการพัฒนา มีการกีดกันภาคประชาชนออกจากกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่ชั้นของกระบวนการออกกฎหมายไปจนถึงกระบวนการนำนโยบายไปปฏิบัติ โดยจะ พบว่าภาคประชาชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกระบวนการต่าง ๆ ภายใต้หลักเกณฑ์พื้นฐานของการดำเนินโครงการพัฒนา (จิรัฏฐ์ ทองสุวรรณ์, สัมภาษณ์ 7 สิงหาคม 2565; สรายุทธ สนรักษา, สัมภาษณ์ 13 สิงหาคม 2565; ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป, ชัยณรงค์ เครือนวน และจิตรา สมบัติรัตนานันท์, 2564) ดังนั้น จึงควรกำหนดกระบวนการมีส่วนร่วมตั้งแต่ชั้นของกระบวนการออกกฎหมายไปจนถึงกระบวนการนำนโยบายไปปฏิบัติ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่เกี่ยวกับมาตรการหรือนโยบายการพัฒนาเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในการพัฒนา จำเป็นต้องสร้างกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนจากเบื้องล่างในกระบวนการพัฒนา โดยมีหลักการของการมีส่วนร่วม คือการอยู่ร่วมกัน การมีหุ้นส่วนที่เท่าเทียม การแบ่งปันอำนาจและความรับผิดชอบ การเสริมพลังความร่วมมือ รวมถึงการประยุกต์ใช้กลไกประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ (Deliberative Democracy)

2) ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นความยุติธรรมเชิงนิเวศ (Ecological Justice) เป็นทัศนะที่มองว่าสิ่งมีชีวิตทุกสายพันธุ์ไม่ใช่เฉพาะมนุษย์ต่างก็มีสิทธิ์ที่จะเข้าถึงสิ่งจำเป็นในชีวิตและความสุขอย่างยุติธรรม (วิทยากร เชียงกูล, 2558, หน้า 70) เนื่องจากการพัฒนาที่ผ่านมานับตั้งแต่โครงการอีสเทิร์นซีบอร์ด จนถึงโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ผลพวงของการพัฒนาได้สร้างผลกระทบต่อระบบนิเวศทั้งทางบกและทางทะเล ซึ่งยังคงเป็นปัญหาเรื้อรังจวบจนปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึงการจัดการที่ล้มเหลวของผู้ที่เกี่ยวข้อง (ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์ และคณะ, 2550; เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง และวลัยพร มุขสุวรรณ, 2546; เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง 2560; ชัยณรงค์ เครือนวน, 2550, หน้า 109) ดังนั้น ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นความยุติธรรมเชิงนิเวศ จะเป็นทางเลือกในการ

พัฒนาภาคตะวันออก และเป็นทางเลือกของการพัฒนาที่จะปกป้องดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศให้เกิดความสมดุล ซึ่งจะต้องมีการปรับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยตระหนักถึงสิทธิทางธรรมชาติที่ครอบคลุมถึงสิ่งมีชีวิตทุกสายพันธุ์รวมถึงไม่มีชีวิตด้วยเช่นกัน ซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้องในทุกภาคส่วน

3) ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นความเท่าทียมในการกระจายผลการพัฒนา (Equality of Outcome) ฐานคิดที่สำคัญของความเท่าทียมในการกระจายผลการพัฒนา คือ การที่ทุกคนในสังคมจะมีระดับของรายได้และความเป็นอยู่ที่เท่าเทียมกัน โดยมีจุดมุ่งหมายคือเรื่องของความเป็นธรรมทางสังคมหรือการแบ่งปันที่ยุติธรรมเป็นสำคัญ (แซนเดล, ไมเคิล เจ, 2564, หน้า 189–191; สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2559; สุวิชา เป้าอารีย์, 2559, หน้า 12) การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก พบว่า ยังคงเป็นภาพสะท้อนของยุทธศาสตร์การเติบโตแบบไม่สมดุลบนฐานคิดความเชื่อที่ว่าผลประโยชน์จากการพัฒนาอุตสาหกรรมจะถูกกระจายสู่ภาคส่วนอื่น ๆ ในสังคมโดยอัตโนมัติ (Trickle–down Effect) เกิดความเหลื่อมล้ำและการกระจุกตัวของความมั่งคั่ง (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, ชัยณรงค์ เครือนวน และจิตรา สมบัติรัตนานันท์, 2564) ดังนั้น เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในภาคตะวันออก การพัฒนาจะต้องกระจายผลประโยชน์ อย่างยุติธรรม โดยเฉพาะชาวบ้านผู้เสียประโยชน์จากผลของการพัฒนาอย่างทั่วถึง ทั้งในเรื่องของการเยียวยาผลกระทบการสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับผู้เสียโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม ภายใต้ความร่วมมืออย่างบูรณาการทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ตลอดจนภาควิชาการที่จะให้ข้อแนะนำ ส่งเสริมและสนับสนุนในเชิงวิชาการ

4) ยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยการเสริมพลังชุมชน (Community Empowerment) การเสริมพลังเป็นแนวคิดหรือพลังที่เกิดขึ้นจากการใช้ความสามารถหรือการกระทำที่สร้างสรรค์ของประชาชน สังคมหรือชุมชน เพื่อปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตไปในทิศทางที่พึงปรารถนา พลังที่เกิดขึ้นเป็นพลังที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน เป็นการให้อำนาจของปัจเจกชนที่จะทำงานจากการริเริ่มด้วยตนเอง เพื่อประโยชน์ของกลุ่ม เป็นแนวคิดการบริหารจัดการที่ให้ทุกคนได้ใช้สติปัญญาความสามารถอย่างเต็มที่ นักคิดคนสำคัญ คือ แลฟเวอแรค (Glenn Laverack) ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการเชื่อมโยงทฤษฎีเข้ากับการเคลื่อนไหวบนโลกแห่งความเป็นจริงเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยได้นำแนวคิดเรื่องอำนาจกับการเสริมพลังมาเชื่อมโยงกับกระบวนการเสริมพลังชุมชนจนกระทั่งเกิดอำนาจร่วม (Power–With) ในการเสริมสร้างพลังที่เข้มแข็งให้กับชุมชน ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน เริ่มตั้งแต่ การกระทำของบุคคล (Personal Action) การรวมกลุ่มขนาดเล็ก (Small Mutual Groups) การจัดตั้งองค์กรชุมชน (Community Organizations) การขยายความร่วมมือไปสู่ภาคีเครือข่าย (Partnerships) และสุดท้ายจะนำไปสู่การปฏิบัติการสังคมและการเมือง (Social and Political Action) ทั้งนี้ กระบวนการเสริมพลังชุมชนจะมีปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐ (นักพัฒนา) ดังแสดงตามแผนภาพข้างล่าง ซึ่งเป็นแผนภาพแสดงกระบวนการเสริมพลังชุมชน (Community Empowerment Processes) โดยจะแสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างอำนาจที่เหนือกว่า (Power–over) อำนาจจากภายใน (Power from within) อำนาจร่วม (Power–with) ซึ่งแนวคิดของ แลฟเวอแรค สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมั่นในพลังชุมชน โดยต้องการฟื้นฟูความเข้มแข็งของชุมชนผ่านกระบวนการเสริมพลังชุมชน เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งสำหรับทำหน้าที่เป็นกลไกหลักของการพัฒนาชุมชน ซึ่งในกระบวนการดังกล่าวนี้นักพัฒนาจะต้องหันมาใช้อำนาจที่เหนือกว่าในเชิงบวก เพื่อเปลี่ยนสภาวะไร้อำนาจของชุมชนผ่านการเสริมสร้างอำนาจจากภายในที่เพิ่มขึ้นอย่างช้า ๆ จนกระทั่งใกล้เคียงกับอำนาจของนักพัฒนาที่มาจากภายนอกจนเกิดความสมดุลเชิงอำนาจ กระบวนการบ่มเพาะอำนาจจากภายในของชุมจะส่งผลให้ชุมชนสามารถขับเคลื่อนไปข้างหน้าด้วยตนเองในระยะยาวต่อไป (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2566, หน้า 198–206)

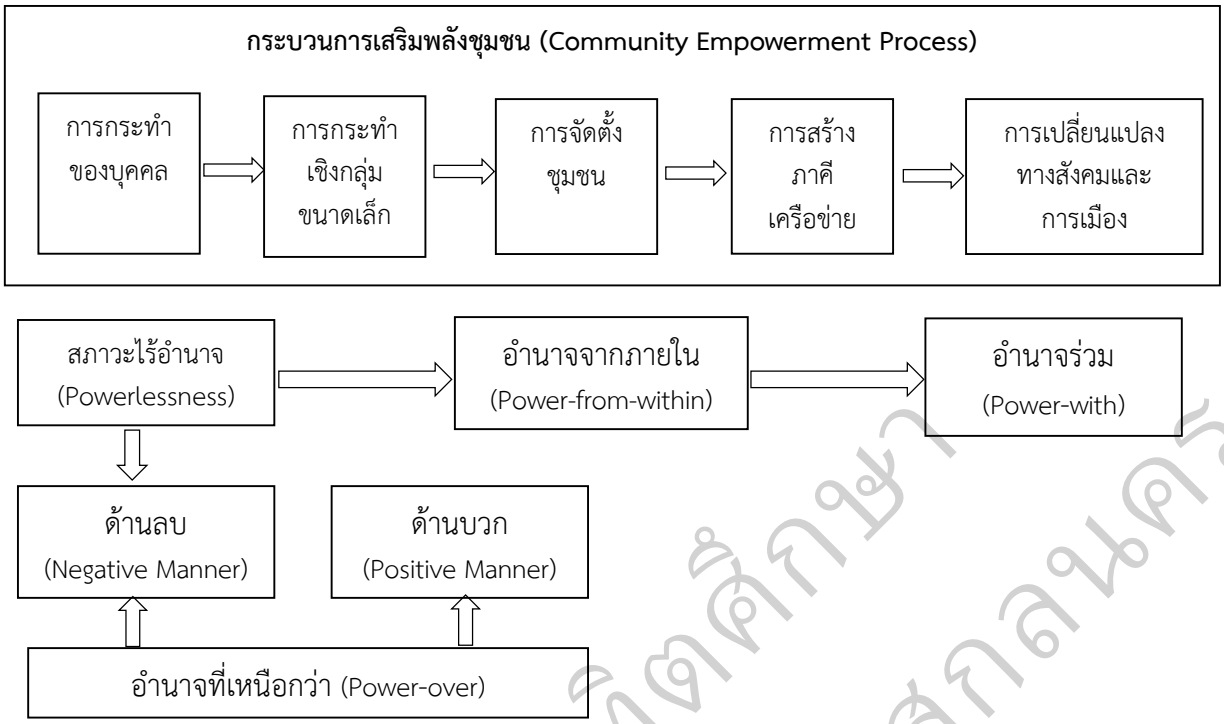

ภาพประกอบ 2 กระบวนการเสริมพลังชุมชน
ที่มา : สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2566, หน้า 205)

สรุปได้ว่า แนวคิดการเสริมพลังชุมชนของแลฟเวอแรค เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับการพัฒนาของประชาชนในภาคตะวันออก เนื่องจากในการพัฒนาภาคตะวันออกนั้น ยังขาดการจัดตั้งองค์กรหรือการรวมกลุ่มเพื่อเสริมพลังชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ดังนั้น ข้อเสนอแนะในการจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อการพัฒนาภาคตะวันออก จะเป็นทางเลือกหนึ่งของการพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และเพื่อเป็นพลังกลุ่มกดดันในการต่อต้านอำนาจที่ไม่เป็นธรรมทั้งที่เป็นกลุ่มอำนาจรัฐและอำนาจทุน

การอภิปรายผล

จากการวิเคราะห์ถึงองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ผู้วิจัยจะอภิปรายเปรียบเทียบระหว่างข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาและองค์ความรู้เดิม ดังนี้

จากองค์ความรู้ในเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ ซึ่งมีฐานะเป็นอุดมการณ์หลักของกระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันที่เข้ามามีบทบาทในประเทศต่าง ๆ รวมถึงประเทศไทย โดยผลักดันให้เกิดลักษณะของเสรีนิยมตลาดที่มีกลไกที่สำคัญ คือ การผ่อนคลายกฎ ระเบียบ การเปิดเสรีการค้าและการลงทุน (Liberalization) การถ่ายโอนการผลิตจากภาครัฐสู่ภาคเอกชน (Privatization) แต่จากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาในงานวิจัยนี้นี้ ได้ชี้ให้เห็นว่า อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ที่เข้ามาสู่สังคมไทย ยังมีบทบาทจำกัดไม่สามารถใช้กลไกของอุดมการณ์ได้อย่างเต็มที่

การที่อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่มีบทบาทจำกัดในการขับเคลื่อนระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ก็เนื่องจากอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่เป็นอุดมการณ์ที่มาจากปัจจัยภายนอกของกระแสโลกาภิวัตน์ ดังนั้น จึงต้องมีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยภายในประเทศซึ่งในที่นี้ก็คือการเข้ามากำกับบทบาทเสรีนิยมใหม่โดยรัฐราชการอำนาจนิยมของไทย ดังจะเห็นได้จากการเข้ามามีบทบาทของรัฐอำนาจนิยมของไทยในการกำกับบทบาทของอุดมการณ์เสรีนิใหม่นั้น โดยการเข้ามามีบทบาทของชนชั้นนำข้าราชการที่เป็นทหารและเทคโนแครตในกระบวนการกำหนดโครงการระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ตั้งแต่ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยภายใต้กรอบความมั่นคงแห่งชาติ นอกจากนี้ ยังพบบทบาทของชนชั้นนำทหารและเทคโนแครตที่เป็นผลผลิตของการรัฐประหารปี 2557 เข้ามามีบทบาทในคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกอีกด้วย

การพัฒนาภายใต้รัฐอำนาจนิยมและการผลิตซ้ำอุดมการณ์ทุนนิยม ยุทธศาสตร์การพัฒนายังคงเป็นไปเพื่อตอบสนองความมั่งคั่งให้กับกลุ่มชนชั้นนำเป็นสำคัญ ได้แก่ กลุ่มทุนรัฐ กลุ่มทุนชาติ และกลุ่มทุนข้ามชาติ ซึ่งเป็นคนกลุ่มน้อยในสังคม และเมื่อวิพากษ์

ถึงเบื้องหลังอุดมการณ์ภายใต้บทบาทของกลุ่มชนชั้นนำที่มีต่อเสรีนิยมใหม่ ผู้วิจัย พบว่า มีความสอดคล้องกับงานศึกษาของ Harvey (2555) ที่ได้อธิบายไว้ในประวัติศาสตร์ฉบับย่อของลัทธิเสรีนิยมใหม่ว่า “เสรีนิยมใหม่เป็นโครงการทางการเมืองที่มุ่งสถาปนาเงื่อนไขการสะสมทุนและฟื้นฟูอำนาจของชนชั้นนำทางเศรษฐกิจขึ้นมาอีกครั้ง” และยังยืนยันความสอดคล้องกับงานศึกษาของ ชัยณรงค์ เครือนวน (2563) ที่ชี้ว่า การพัฒนาภายใต้กระบวนทัศน์ของชนชั้นนำไม่เคยปรับเปลี่ยนแม้จะมีแรงกดดันหลายมิติในทางเศรษฐกิจและสังคม ตรงกันข้ามรัฐไทยกลับใช้อำนาจครอบงำเหนืออุดมการณ์และกระบวนทัศน์การพัฒนารูปแบบอื่น เนื่องจากชนชั้นนำไทยสามารถผลิตซ้ำยุทธศาสตร์การพัฒนา เพื่อสร้างความชอบธรรมและสร้างพลังอำนาจแก่กระบวนการพัฒนากระแสหลักได้เสมอมา นอกจากนี้ ยังยืนยันความสอดคล้องในงานศึกษาของ ชัยณรงค์ เครือนวน และพิมพ์ประไพ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2564) ที่ชี้ว่าเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่มีผลต่อการขับเคลื่อนเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกนั้น คือ การมีอำนาจพิเศษของรัฐรวมศูนย์และการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ทุนนิยม

องค์ความรู้ใหม่

การเข้ามามีบทบาทของรัฐในโครงการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก งานศึกษาของ ชัยณรงค์ เครือนวน และพิมพ์ประไพ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา (2564, หน้า 247–248) ได้วิเคราะห์บทบาทและอำนาจของรัฐและกลไกรัฐที่เพิ่มขึ้นว่าเป็นลักษณะของรัฐพัฒนาการ (Development State) ที่มีการปรับบทบาทและจัดรูปแบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างทุนใหม่ เพื่อให้ทุนและตลาดทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยการสร้างระบบเศรษฐกิจที่มีบทบาทนำโดยรัฐ ซึ่งเป็นการหันไปพึ่งพาภาครัฐและการวางแผนของรัฐ ด้วยการจับมืออย่างแนบแน่นกับกลุ่มทุนชาติและทุนข้ามชาติเพื่อส่งเสริมการสะสมทุนและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Evans, 1995 as cited in Harvey, 2005, pp. 71–72) แต่ข้อค้นพบในงานวิจัยนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงเสรีนิยมใหม่ในบทบาทที่จำกัดอันเกิดจากรัฐอำนาจนิยมที่จำเป็นต้องส่งเสริมระบบทุนนิยม ในเวลาเดียวกัน ก็ต้องรักษาอำนาจของตนเองไว้ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องสะสมทุนเพื่อรักษาไว้ซึ่งอำนาจของชนชั้นนำและทุน และเพื่อดำรงไว้ซึ่งผลประโยชน์ของชนชั้นนำและทุนต่อไป ข้อค้นพบดังกล่าวนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทและอำนาจรัฐที่เป็นลักษณะของรัฐพัฒนาการอำนาจนิยม (Authoritarian Development State) ซึ่งหมายถึงรัฐที่ได้รับความชอบธรรมทางการเมืองด้วยความสำเร็จจากการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยความสำเร็จดังกล่าวมาจากนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมตลอดจนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจเพื่อเร่งรัดการพัฒนาเศรษฐกิจ (นพนันท์ วรรณเทพสกุล, 2560, หน้า 27)

สรุป

ดังได้กล่าวแล้ว การพัฒนาให้ทันสมัยตามแนวคิดของทฤษฎีกระแสหลักภายใต้อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ ที่มีเป้าหมายเพื่อการสะสมทุนและสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ (GDP) ตั้งแต่ยุคของการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าสู่ยุคของการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกในยุคของอีสเทิร์นซีบอร์ด จนกระทั่งถึงยุคของการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ข้อค้นพบจากการวิจัย ได้ชี้ให้เห็นถึงเบื้องหลังการทำงานของอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ในฐานะที่เป็นอุดมการณ์พัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก คือมุ่งตอบสนองการพัฒนาระบบทุนนิยมผ่านการให้ความชอบธรรมในการผลิตซ้ำ (Reproduction) ในระบบทุนนิยม ผลของการพัฒนามีลักษณะที่เรียกว่า Zero Sum Game นั่นคือ ด้านหนึ่งสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจ ขณะที่อีกด้านหนึ่ง จะ พบว่าเป็นการพัฒนาที่มีลักษณะของความเหลื่อมล้ำมุ่งกระจายผลประโยชน์ให้กับพันธมิตรชนชั้นนำกลุ่มน้อยคือกลุ่มทุนจตุภาคี ขณะที่ชาวบ้านซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในพื้นที่การพัฒนาเป็นผู้เสียประโยชน์จากการพัฒนาดังกล่าว

ดังนั้น เพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับประชาชนในพื้นที่การพัฒนาของภาคตะวันออก ควบคู่ไปกับการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ผู้วิจัยได้เสนอแนะอุดมการณ์ทางเลือกและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่จะเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดความยั่งยืน ได้แก่ อุดมการณ์ชุมชนนิยมเชิงนิเวศสังคม ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นความยุติธรรมเชิงนิเวศ ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นความเท่าทียมในการกระจายผลการพัฒนา และยุทธศาสตร์การพัฒนาโดยการเสริมพลังชุมชน สุดท้ายแล้ว ผู้วิจัยคาดว่าการพัฒนาตามแนวทางนี้จะส่งผลต่อความยั่งยืนให้กับภาคตะวันออกในระยะยาวต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ควรกำหนดให้การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก คู่ขนานไปกับการพัฒนาแนวชุมชนนิยมเชิงนิเวศสังคมในพื้นที่จังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง เนื่องจากข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาในงานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาของระเบียง

เศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกนั้น ผลประโยชน์จะตกกับชนชั้นนำกลุ่มน้อยในรูปพันธมิตรจตุภาคีระหว่างรัฐ นายทุนชาติ นายทุนข้ามชาติ และนายทุนท้องถิ่น ดังนั้น จึงควรส่งเสริมให้มีการพัฒนาที่เอื้อประโยชน์กับประชาชน โดยอาศัยแนวชุมชนนิยมเชิงนิเวศสังคมที่เน้นการมีส่วนร่วม และการกระจายผลการพัฒนาอย่างเสมอภาค อย่างไรก็ดี ในการพัฒนาแบบคู่ขนานดังกล่าวนี้ สามารถดำเนินการได้โดยอาศัยอำนาจของคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ตามพระราชบัญญัติเขตพิเศษภาคตะวันออก พ.ศ. 2561

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องจากการศึกษาของผู้วิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิพากษ์อุดมการณ์ ได้ข้อค้น พบว่า อุดมการณ์การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกนั้น คือ เสรีนิยมใหม่ที่มีบทบาทจำกัด เป็นการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดระบบทุนนิยม ให้ประโยชน์กับชนชั้นนำกลุ่มน้อย สร้างผลกระทบให้กับประชาชนส่วนใหญ่ จากผลกระทบดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่า ในขณะนี้ภาครัฐได้ประกาศแผนการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษ 4 ภาค โดยใช้จุดแข็งของแต่ละพื้นที่มาเป็นจุดขายพร้อมกับนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาต่อยอด ดังนั้น จึงเห็นควรศึกษาผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาแนวเสรีนิยมใหม่ในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษ นอกเหนือจากพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ดังนี้ คือ 1) ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคเหนือ (Northern Economic Corridor: NEC) ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง และลำพูน 2) ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (Northeastern Economic Corridor : NeEC) ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา ขอนแก่น อุดรธานี และหนองคาย 3) ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคกลาง–ตะวันตก (Central–Western Economic Corridor: CWEC) ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี สุพรรณบุรี พระนครศรีอยุธยา และนครปฐม 4) ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคใต้ (Southern Economic Corridor: SEC) ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดชุมพร ระนอง สุราษฎร์ธานี และนครศรีธรรมราช ทั้งนี้ อาจศึกษาเป็นรายพื้นที่ของการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษทั้ง 4 ภาคดังกล่าว

เอกสารอ้างอิง

กรมพัฒนาธุรกิจการค้า. (2564). *ข้อมูลธุรกิจในพื้นที่การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก.* เข้าถึงได้จาก https://www.dbd.go.th/download/ document_file/Statisic/2564/ECONOMICZONE/EEC.pdf. 1 ธันวาคม 2565.

เคฮิล ดาเมียน คูเปอร์ เมลินดา โกนิงส์ มาร์แตง และพริมโรส, เดวิด. (2563). *แนวทางการศึกษาเสรีนิยมใหม่.* (แปลจาก Damien Cahill, “Introduction: Approaches to Neoliberalism,” The SAGE Handbook of Neoliberalism. โดย ภาคิน นิมมานนรวงศ์ และมนภัทร จงดีไพศาล). ใน ฟูโกต์กับเสรีนิยมใหม่ 5–39. กรุงเทพฯ: อิลลูมิเนชันส์ เอดิชันส์.

เครือเจริญโภคภัณฑ์ We are CP. (2563). *CP ผนึก ‘กว่างซี’ ปั้น ‘นิคมจีนซีพีจีซี’.* เข้าถึงได้จาก https://www.wearecp.com/n63–1302–1–222/. 1 ธันวาคม 2565.

จิรัฏฐ์ ทองสุวรรณ์. (13 สิงหาคม 2565). *สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดฉะเชิงเทรา เขต 4.* สัมภาษณ์.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2557). *การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน.* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

ชลัช บุญหลาย. (15 กันยายน 2565). *อดีตผู้ช่วยกรรมการผู้จัดการใหญ่ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน).* สัมภาษณ์.

ชัยณรงค์ เครือนวน. (2550). *เศรษฐศาสตร์การเมืองของการพัฒนาอุตสาหกรรมในจังหวัดระยอง.* วิทยานิพนธ์ ร.ม. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.

_____. (2563). ยุทธศาสตร์การพัฒนา ความเปลี่ยนแปลงปฏิบัติการทางสังคม และข้อเสนอ เชิงนโยบายภายใต้การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่มาบตาพุด จังหวัดระยอง. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา, 8*(1), 25–47.

ชัยณรงค์ เครือนวน และพิมพ์ประไพ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. (2564). *รายงานวิจัย เรื่อง เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการพัฒนา : ศึกษาการพัฒนาเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก.* ชลบุรี: คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.

ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป์ และชัยณรงค์ เครือนวน. (2549). *รายงานวิจัยการจัดทำผังพิสัยการวิจัยระบบสุขภาพกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในอนุภาคตะวันออก.* สนับสนุนการวิจัยโดยศูนย์จัดการวิจัยระบบสุขภาพภาคตะวันออก (ศวรส.อ) ม.บูรพา. ชลบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.).

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2559). *วิธีวิทยาการวิจัยทางสังคม.* จันทบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ. (2550). *โครงการสำรวจความคิดเห็นเรื่องการรับรู้ปัญหาและการจัดการมลพิษของประชาชนในเขตเทศบาลมาบตาพุด จังหวัดระยอง.* ชลบุรี: ศูนย์จัดการระบบสุขภาพภาคตะวันออก มหาวิทยาลัยบูรพา, สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชัยยนต์ ประดิษฐศิลป ชัยณรงค์ เครือนวน และ จิตรา สมบัติรัตนานันท์. (2566). การใช้อำนาจรัฐในการจัดระบบที่ดินของระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บ.ก.), *Getting Land Right ระบบกำกับดูแลที่ดินไทยต้องปฏิรูป.* (หน้า 250–283). มติชน.

_____. (2564). *รายงานฉบับสมบูรณ์ เรื่องการใช้อำนาจรัฐในการจัดระบบที่ดินของระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก.* กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.).

แซนเดล, ไมเคิล เจ. (2564). *JUSTICE: What's the Right Things to Do? (ความยุติธรรม).* แปลโดย สฤณี อาชวานันทกุล. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: ซอลท์ พับลิชชิ่ง.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2527). เศรษฐกิจการเมืองไทยภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม. ใน *เศรษฐกิจกับการเมืองไทย.* หน่วยที่ 4, 190–245. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

นพนันท์ วรรณเทพสกุล. (2560). *รัฐพัฒนาการ : อุดมการณ์และจินตภาพการพัฒนาเศรษฐกิจ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บริษัท เครือเจริญโภคภัณฑ์ จำกัด. (2562). *รฟท. จับมือ CP เปิดประวัติศาสตร์หน้าใหม่ เซ็นสัญญาเดินหน้ารถไฟความเร็วสูงเชื่อมสามสนามบิน*. เข้าถึงได้จาก https://www.cpgroupglobal.com/th/newsroom/news/136/srt–and–cp–group– signed–the–ppp–agreement–to–develop–the–high–speed–rail–linking–three–airports–project. 1 ธันวาคม 2565.

บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน). (2564). *สื่อประชาสัมพันธ์ ข่าวความเคลื่อนไหว ปตท. ร่วมทุนฟ็อกซ์คอนน์ เตรียมจัดตั้งโรงงานผลิตยานยนต์ไฟฟ้าครบวงจร พร้อมดันไทยสู่ศูนย์กลางอาเซียน.* เข้าถึงได้จาก https://www.pttplc.com/th/Media/News/Content–25830.aspx. 1 ธันวาคม 2565.

_____. (2565). *แบบแสดงรายการข้อมูลประจำปี/รายงานประจำปี 2564 (แบบ 56–1 One Report).* เข้าถึงได้จาก https://ptt.listedcompany.com/misc/one–report/20220323–ptt–one–report–2021–th.pdf. 1 ธันวาคม 2565.

ปรีชา เปี่ยมพงษ์ศานต์. (2541). *เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และเบเคอร์ คริส. (2563). *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย.* (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ: มติชน.

เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง และวลัยพร มุขสุวรรณ. (2546). *รายงานการประเมินผลทางสุขภาพจากการพัฒนานิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดและพื้นที่ใกล้เคียง.* กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.

เพ็ญโฉม แซ่ตั้ง. (2560). เปิดผลการศึกษามลพิษอุตสาหกรรม *4.0*. เข้าถึงได้จาก https://waymagazine.org/world_Environment_day/. 1 ธันวาคม 2565.

รุ้งตะวัน อ่วมอินทร์. (2558). มองเสรีนิยมใหม่ในมุมมองมานุษยวิทยา. *จดหมายข่าวศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). 17*(84), 4–9.

วิทยากร เชียงกูล. (2558). *สิ่งแวดล้อม–ระบบนิเวศสังคมที่ทุกคนควรรู้.* กรุงเทพฯ: แสงดาว.

_____. (2548). *เศรษฐกิจไทย ปัญหาและทางแก้.* กรุงเทพฯ: สายธาร.

วีระยุทธ กาญจน์ชูฉัตร. (2563). การเดินทางของเสรีนิยมใหม่ใน 3 ทวีป. ใน *ฟูโก้ต์กับเสรีนิยมใหม่.* กรุงเทพฯ: อิลลูมิเนชันส์ เอดิชันส์.

สรายุทธ์ สนรักษา. (13 สิงหาคม 2565). *ผู้ประสานงานเครือข่ายรักแม่พระธรณี.* สัมภาษณ์.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2526). แผนพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก. *วารสารเศรษฐกิจและสังคม*, *20*(3), 5–26.

สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (สกพอ.). (2564). *ความเป็นมาของ อีอีซี.* เข้าถึงได้จาก https://www.eeco.or.th/th/government–initiative/why–eec. 1 ธันวาคม 2565.

_____. (2565). *รายงานเศรษฐกิจรายไตรมาส.* เข้าถึงได้จาก https://www.eeco.or.th/th/quarterly–economic–report/554. 1 ธันวาคม 2565.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2559). ชาติพันธุ์ และการจัดการความขัดแย้งทางชาติพันธุ์. *วารสารพัฒนาสังคม, 18*(ฉบับพิเศษ), 157-173.

_____. (2566). *การเสริมพลังชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน.* กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สุวิชา เป้าอารีย์. (2559). ความเสมอภาค : แนวคิดและข้อถกเถียงเบื้องต้น. *วารสารพัฒนาสังคม, 18*(ฉบับพิเศษ), 1–18.

อะกิระ ซุเอะฮิโระ. (2565). *การพัฒนาอุสาหกรรมแบบไล่กวด : เส้นทางและอนาคตของเศรษฐกิจเอเชียตะวันออก.* (แปลจาก Catch–up Industrialization the Trajectory and Prospects of East Asian Economies) แปลโดย เนตรนภา ไวทย์เลิศศักดิ์ (ยาบุชิตะ), นิภาพร รัชตพัฒนากุล, สุณีย์รัตน์ เนียรเจริญสุข, ปิยวรรณ อัศวราชันย์, สุภา ปัทมานันท์. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

ฮาร์วี เดวิด. (2562). *Seventeen Contradictions and The End of Capitalism* (ความขัดแย้งสิบเจ็ดประการกับจุดจบของระบบทุนนิยม) แปลโดย ภัควดี วีระภาสพงษ์. กรุงเทพฯ: สวนเงินมีนา.

Byrne, J.A. (2010). *Ecological Justice. Encyclopedia of Geography.* Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/Jason–Byrne–3/publication/48380927_Ecological_Justice/links/0deec51c2b01a30169000000/Ecological–Justice.pdf. December 18th, 2022.

Chodorkoff, Dan. (2020). *นิเวศวิทยาสังคม : มนุษย์นิยมเชิงนิเวศ.* แปลโดย Peam Pooyongyut. เข้าถึงได้จาก https://dindeng.com/social–ecology–chodorkoff/. 1 ธันวาคม 2565.

Evans, P. (1979). *Dependent Development: The Alliance of Multinational State, and Local Capital in Brazil*. NJ.: Princeton University Press.

Etzioni. (1993). *The Spirit of Community: Rights, Responsibilities and the Communitarian Agenda*. New York: Rowman & Littlefield.

Goulet, D. (1989). Participation in Development: New Avenues. *World Development*, *17*(2), 165–178.

Harvey D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. UK.: Oxford University Press.

Laverack, G. (2007). *Health Promotion Practice: Building Empowered Communities*. Open University Press. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/263132333_Health_Promotion_Practice_Building_empowered_communities/link/0deec53a00a911d86c000000/download. November 5th, 2022.

Mohamed Sheikh Elmi. (2022). *Equality of Opportunity or Equality of Outcome***.** Retrieved from https://accord.edu.so/blog/our–blog–1/post/equality–of–opportunity–or–equality–of–outcome–12#blog_content. November 2nd, 2022.

Prasad, R.R. (2017). Participatory Development: An Overview. Retrieved from https://egyankosh.ac.in/bitstream/123456789/39137/1/Unit–1.pdf. December 1st, 2023.

Tokar, B. (2019). *Social Ecology. Pluriverse: A Post–Development Dictionary***.** (3.8–311). Retrieved from https://www.ehu.eus/documents/6902252/ 12061123/Ashish+Kothari+et+al–Pluriverse+A+Post–Development+ Dictionary– 2019.pdf/c9f05ea0–d2e7–8874–d91c–09d11a4578a2. November 2nd, 2022.

วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร